

Adalékok a Budapest ostromában harcoló csendőralakulatok történetéhez

Sőregi Zoltán

1944. szeptember 23-án Battonyánál a szovjet csapatok átlépték a trianoni magyar határt és a hátráló német-magyar csapatok nyomában egyre nagyobb tért nyertek az Alföldön. A német felső vezetés elhatározása folytán a tengelyhatalmak csapatai a magyar fővárost a Vörös Hadsereg közeledtével nem ürítették ki, így Budapest frontvárossá vált. A magyar kormányzat ellenezte a helyiségharcot, csupán a várost védő Attila-vonal¹ tartását vélték célszerűnek.

Budapest menetből történő elfoglalását a szovjetek nem tudták megvalósítani. Bár november elején elérték Pest déli peremét, támadásuk kifulladás, és súlyos veszteségeik miatt november 5-én előrenyomulásuk megállt. A front ezen a szakaszon megmerevedett.

Az első roham megghiúsulása után a szovjet csapatok megkezdték a magyar főváros átkarolását nyugati irányból. November 21-én átkeltek a Csepel-szigetre, majd december 4-én súlyos veszteségek árán Ercsinél a Duna nyugati partján foglaltak hidfőállást. Időközben délnyugati irányból a 3. Ulán Front csapatai is beérkeztek, így lehetségesé vált Budapest teljes bekerítése. A gyűrű 1944. december 26-án zárult be, a fővárosban állomásozó katonai alakulatok és nagy létszámú polgári lakosság körül. Budapest védelmét a magyar I. hadtest (hadtestparancsnok Hindy Iván vezérőrnagy) illetve a német IX. SS hegyihadtest (hadtestparancsnok Karl Pfeffer-Wildenbruch SS-Obergruppenführer) látta el. E két magasabbegység alárendeltségébe számos töredékalakulat, eseti harccsoport lett besorolva.²

Ezek a rögtönzött alakulatok változó harcértékkel bírtak, de általában jellemző volt rájuk az, hogy csak korlátozottan voltak alkalmassak az első vonalban történő bevetésre. Felszerelésük és kiképzésük nem tette alkalmassá őket arra, hogy a szovjet csapatokkal szemben huzamosabb ideig helytálljanak. Páncéltörő lövegekkel és nehézfegyverekkel nem voltak ellátva, légénységük többnyire nagyon fiatal vagy idősebb emberekből állt. Általában a harci kedv hiánya jellemezte őket, hiszen az események végkifejlete látható volt.

Ilyen rögtönzött alakulatok voltak a csendőrzászlóalj is, amelyeket a hadi helyzet romlásával a csendőrörsök légénységéből szerveztek és a harcoló alakulatok közé ékelve vetettek harcba. Az első vonalbeli bevetéshez a csendőralakulatok nem voltak megfelelően ellátva, gyakran az olyan alapvető felszerelési cikkek is hiányoztak, mint például az evőkészlet. Kivételként említhetjük a galántai csendőrzászlóaljat, amelyet 1942-ben állítottak fel sorozott légénységből és eredetileg karhatalmi célokat szolgált.³ A zászlóalj parancsnoka eredetileg Láday István cső. ezredes volt, akit Péterfy Jenő váltott fel. Őt Barabás József cső. ezredes követte, akit betegsége miatt Szily István őrnagy helyettesített. (Barabás ezredes a pótzászlóaljjal került fogságba Ausztriában.)⁴ Szily vezetésre csak korlátozottan volt képes, emberi és szakmai korlátai miatt. A tényleges vezetési feladatokat azonban Pálffy László cső. százados egybehangzó visszaemlékezések szerint kitűnően végezte, mint nagy tapasztalatokkal rendelkező, jól képzett tiszt.

A galántai zászlóaljon kívül további négy csendőrzászlóalj került be az ostromlott fővárosba. Ezek voltak: a székelyudvarhelyi (zászlóaljparancsnok vitéz Kiss László alezredes), a besztercei (zászlóaljparancsnok vitéz Pásztóhi Ernő alezredes), a zilahi ((zászlóaljparancsnok

¹ A német hadászati-hadműveleti védelem pesti hídfőt védő, önálló támpontokból álló védelmi rendszere. Védelmét magyar és német csapatok közösen látták el

² Bővebben lásd: Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Corvina Kiadó, Budapest, 1998. (A továbbiakban Ungváry) 65-74.o.

³ dr. Rektor Béla: A magyar királyi csendőrség oknyomozó története, Árpád könyvkiadó vállalat, Cleveland, 1980 (a továbbiakban Rektor), 482.o.

⁴ Uo.

Andrási Gyula őrnagy), valamint a pécsi (zászlóaljparancsnok vitéz Gaál Lajos alezredes). Az őt csendőrzászlóalj, valamint a bekerítésben tartózkodó egyéb csendőr töredékek létszáma összesen mintegy 160 tisztet és 3000 fő legénységet számlált,⁵ az összevont csendőrerők parancsnokságát a fővárosban Szilády Gyula⁶ ezredes látta el.⁷

Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke 1944. október 9-én elrendelte, hogy Hindy Iván, mint az I. hadtest vezérkari főnöke, szervezze meg a főváros védelmét. Ehhez a honvéd alakulatok mellett rendelkezésére bocsátotta a Budapesten, illetve környékén állomásozó csendőr és rendőr alakulatokat is.⁸

A csendőrcsapatok harcértéke

Általánosságban elmondható, hogy a magyar királyi csendőrség csapatainak a frontvonalban történő bevetését többnyire a kényszer szülte. A legtöbb csendőr alakulat sem kiképzésénél, sem felszerelésénél fogva nem volt alkalmas az első vonalban való alkalmazásra. A behívott nagy számú tartalékos csendőr többségének életkora is túlságosan magas volt.

A csendőralakulatok többnyire csak 95/31 M. Mannlicher karabélyokkal volt felszerelve, nehézfegyverzettel szinte egyáltalán nem rendelkeztek. A legegyszerűbb feltételekkel sem rendelkeztek, amelyek lehetővé tették volna, hogy az arcvonalban teljesítsenek szolgálatot. Így az alakulatok többsége nem volt felszerelve evőkészlettel, rohamsisakkal, gyalogsági ásóval. A szolgálatot hosszú csendőrköpenyben és csizmában látták el, ami a lövészárokból való mozgást nagymértékben megnehezítette.

A csendőrerők békeidőben a próbaszolgálatuk időtartama alatt ugyan részesültek gyalogsági kiképzésben, de a szolgálattal töltött évek során az itt tanultak elhalványultak, feledésbe mentek. Így megállapíthatjuk, hogy az alapvetően közbiztonsági és karhatalmi feladatokat ellátó csendőrerők csak harcfigyelem-biztosításra, vonalzárásra, valamint a frontvonal mögötti területek rendjének biztosítására lettek volna alkalmasak. De mivel, különösen az ostrom elején, a csendőralakulatok harci szelleme rendkívül jó volt, gyakran vetették be őket az első vonalban.

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a tárgyalta csendőralakulatok – a galántai zászlóalj kivételével – ad hoc jelleggel kerültek megszervezésre, a kiürített területek csendőr-örseinek állományából. Így szervezetük, bevetetőségük, létszámuk eseteuként változott, egységességről nem beszélhetünk.

A galántai csendőrzászlóalj rendelkezett a legkomolyabb harcértékkel. Hat századából három puskás, egy-egy kerékpáros, nehézfegyver- és könnyű harckocsiszázad volt, kiegészítve egy híradó- és egy árkász-szakasszal. Páncéloszázaduk 12 Ansaldo kisharckocsival, illetve egy szakasz Csaba típusú páncélgépkocsival volt felszerelve, a nehézfegyver-századot alantetőkkel, géppuskákkal és páncéltörő ágyúkkal látták el.⁹ Ezek a járművek a háborúnak ebben az időszakában már rendkívül elavultnak számítottak, a siker legcsekélyebb reménye nélkül kellett szembeszállniuk a szovjet harckocsikkal. Gyalogszázadai rajonként egy 31. M.

⁵ Ungváry 67. és 100. o.

⁶ Szilády Gyula csendőr ezredes a debreceni VI. csendőrkerület parancsnokaként szolgált. A háború után a magyar népbíróság halálra ítélte, az ítéletet végrehajtották.

⁷ Rektor, 282. o.

⁸ [szerk.:] Számvéber Norbert: *Erőd a Duna mentén – A Budapestért 1944-45-ben folytatott harcok katonai iratai a Hadtörténelmi Levéltárban*. (Bp. 1999. A továbbiakban: *Erőd...*), 29. o.

⁹ André László szkv. cső. szds.-sal 2006.04.20-án készített interjú, anyaga a szerző birtokában. (A továbbiakban. André-interjú.)

golyószóróval voltak ellátva. Legénysége sorozott csendőrökből állt, akik katonai szolgálatukat töltötték csendőrként, de hagyományos csendőrfeladatokat nem kellett ellátniuk.

A megbízható, kormányzóhű alakulatot első ízben június 26-án rendelte Budapestre Endre László belügyi államtitkár. Ennek okáról a mai napig viták zajlanak, egyesek szerint „csendőrpuccs” készült, amely során szélsőjobboldali körök a kormányzó ellen kívánták a csendőröket felhasználni, mások szerint zászlószentelési ünnepségre érkeztek a fővárosba. Egy harmadik nézet szerint a budapesti gettó deportálására akarták felhasználni a csendőröket. Több hajdani szemtanú beszámolója szerint a galántai zászlóalj nem lett tájékoztatva semmiről, felszerelésük sem tette őket alkalmassá helyiségharcra. A puccselmélet ellen szól az is, hogy a zászlóaljat a Ludovika épületében helyezték el¹⁰, ahonnan nem tudott volna kellő hatékonysággal beavatkozni, mivel egy puccs esetén a döntő események valószínűleg a Várba és környékén zajlottak volna. A kirakodást követően a józsefvárosi pályaudvart nagy erejű szövetséges légitámadás érte, amelynek számos csendőr is áldozatul esett.

A galántai zászlóalj augusztusának elején hagyta el ismét helyőrségét, a bácskai Palánkára vonultak. Három hét partizánvadász szolgálat után bevagoníroztak és Budapestre vonultak, ezzel egyidejűleg áthelyezték Ládai István ezredest, helyette kibédi Péterfy Jenő cső. ezredes vette át a parancsnokságot. Ismét a Ludovika Akadémia épületében lettek beszállásolva, járőrszolgálatot láttak el. A nyilas hatalomátvételt követően az alakulat vezetését az addigi zászlóaljparancsnok-helyettes, Barabás József cső. ezredes vette át, akinek vezetésével vasúti szállítással Siklószra vonultak. Itt részlegekre osztva folyam-megfigyelési, rendfenntartó feladatokat láttak el, az SS 13. (1. horvát) „Handschar” fegyveres-hegyihadosztályának harccsoportjait támogatva. December elején ismét a fővárosba rendelték az alakulatot. A harccselekményekbe első ízben akkor avatkoztak be, mikor a szovjet csapatok déli irányból közelítették meg a fővárost, birtokba véve a Csepel-sziget nagy részét. November 20-án a zászlóalj több más alakulattal együtt Csepelre vonult, megerősíteni a sziget északi részének védehnét. Itt Németh Dezső huszár alezredes, a 2. huszárezred parancsnoka irányította a védehnet a lakihegyi adótorony óvóhelyéről.¹¹ Ezekben a harcokban esett el Halmos Ödön cső. főhadnagy, a 3. század parancsnoka, miközben gyalogcsendőrz századával szuronyrohamot hajtott végre a szovjet csapatok ellen. November 30-án a visszavonuló német csapatok robbantással elvágta a lakihegyi adótorony tartóköteleit, aminek következtében a torony eldőlt és összetört. Ezt követően a csendőr páncélos századot kivonták a megrövidített arcvonalból, Budatétényen keresztül a Bolyai Akadémiára vonultak.¹² A gyalogcsendőrz századok a Háros-szigeten, illetve Budafokon foglaltak állást, kivéve a kerékpáros századot, amely tartalékban volt, míg a páncélos század részei a Svábhegy oldalában vett részt elhárító harcokban.¹³ Parancsnokságuk a Bolyai Műszaki Akadémián települt. A szovjet harckocsik december 24-én elérték a Szépjuhásznét, majd kijutottak a Budakeszi út–Hűvösvölgyi út torkolatához, ahol jelenleg a Szépilona kocsiszín, illetve egy gyógyszertár található. A csendőrzászlóalj Csaba páncélautóinak befagyott a hűtővizük, így ott kellett hagyni őket a laktanya udvarán. A csendőrök az északi kapun át gyalogosan távoztak.¹⁴ Miután elhagyták a Bolyai laktanyát, a Rózsadombon foglaltak állást.¹⁵ Másnap a budai várba vonultak, a

¹⁰ André-interjú, Lám Béla: Emlékképek gyertyafényben. 12 év háborúban és békében 1943-1954. Budapest, 1998.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Ezt dokumentumnak nem támasztják alá, azonban André László visszaemlékezése szerint Horvay Attila cső. hadnagy Ansaldo kisharckocsijában itt kapott súlyos fejlövést, amibe később bele is halt. Ezek szerint kisebb részek a jelzett helyen harcoltak.

¹⁴ André-interjú

¹⁵ André-interjú

Rózsadomb oldalát az 1. egyetemi rohamzászlóalj zárta le járőrözéssel.¹⁶ Szily István őrnagy és törzse végül az Űri utcában szállásolt be, miután az eredetileg kijelölt Nádor laktanya (ma a Hadtörténeti Intézet és Múzeum épülete – a szerző) ellenséges tűz alatt állt. A zászlóalj alárendeltségéből a kb. 150 főből álló gyalogosított páncélos századot kivonták, azt német vezénylet alá helyezték. A század dr. André László cső. főhadnagy (1945. január 1-étől százados) parancsnoksága alatt a királyi palota pincéjébe vonult. Itt feladatául kapta a Várkert védehnét az esetlegesen a Duna felől induló támadással szemben. A század mellé dr. Reichel SS-Obersturmführert rendelték összekötőül a német parancsnokság felé.¹⁷ A századdal együtt került elhelyezésre a zászlóalj árkász szakasza is, amely addig nem vett részt a harcokban.¹⁸ A szakasz egyik tagja így idézi fel a körülményeket:

„.....Az oroszok a pesti Dunapart elfoglalása után a budai oldalon történő minden mozgásra lőttek...(..) Különösen lőttek bennünket a Bazilika kupolájából. Csak a Palota pincéi voltak alkalmasság elhelyezésre. Azokban túlnyomó többségben német sebesültek feküdtek. Az alagút folyosóin csak lábnyom szélességű rész maradt az elmenetelre....”

André főhadnagy védőkörletét (a siklótól a Döbrentei térig) golyószórós állásokkal rendezte be. Mivel a század egyéb nehézfegyverekkel nem rendelkezett, ezért a feladatot a rendelkezésre álló golyószórókkal látták el. Miután a pesti oldal felől a szovjet csapatok dunai átkelése elmaradt, így a századnak csak a légitámadásokkal és az egyre erősebb tűzérési tűzzel kellett szembenéznie.

A gyalogos csendőrszázadok egészen január első napjaiig harcérintkezésben maradtak a szovjet csapatokkal. A német 271. népi gránátoshadosztály (harccsoport-parancsnok: Kündinger alezredes) alárendeltségében harcolva, sokszor német csapatokkal keveredve vonultak vissza. Rövid ideig védelemben voltak a Kamaraerdőben, ahonnan egészen a kelenföldi töltés vonaláig vonultak vissza.¹⁹ Ellentámadásokkal tarkított védehni harcokat vívtak a Kelenföldi pályaudvar környékén, majd miután a német csapatok a vonalban álló csendőralakulat mindkét szárnyát fedezetlenül hagyta, a csendőrök Lám Béla főhadnagy vezetésével a Károly király laktanyába vonult, helyüket a zászlóalj addig tartalékban álló kerékpáros százada vette át (szd. pk. zsidányi Szabó János cső. főhadnagy). A kerékpáros század rövid idő leforgása alatt több súlyos támadást kapott, harcértékének nagy részét elvesztette. A zászlóalj áttelepült a Villányi út 83-85 szám alá, ahol mintegy öt napig tartózkodtak, majd az egyre fogyatkozó létszámú egység a Földművelésügyi Minisztérium pincéjébe költözött. Az állapotot Lám Béla főhadnagy a következőképpen jellemezte:

„ Az emberek háromnegyed része ekkorra már kisebb vagy nagyobb sebesülést szenvedett. A zászlóalj-parancsnokság Budán, a Dísz tér 12. szám alatti Baky-házban alakította ki harcálláspontját. A megmaradt egységek a város különböző részein voltak „bevetésen”, alkalmazásban”. A kerékpárosok maradéka a Vár pincéjében talált óvóhelyre, a Széki (Széki István cső. zls. S. Z.) vezette nehézfegyver-század a Mosonyi utcai rendőrlaktanyába hátrált.”²⁰

Abból kiindulva, hogy január elején, a viszonylagos nyugahni helyzetet kihasználva a IX SS-hegyi hadtest parancsnoksága a Kündinger-harccsoportot Pestre irányította²¹, valószínűsíthetjük, hogy a zászlóalj formailag továbbra is ennek a német egységnek az alárendeltségében maradt. Első vonalbeli bevetésre nem került sor, a csendőrök a főellenállási

¹⁶ Ungváry, 137.o.

¹⁷ André-interjú

¹⁸ Dr. Birkás János cső zls. 2006. 11. 21.én kelt levele a szerzőhöz.

¹⁹ TH V-146/090 Dobó Ferenc vallomása

²⁰ Lám, 75. o.

²¹ Ungváry, 122.o.

vonaltól mögött járőröztek, akadályozták az átszivárgott szovjet katonák tevékenységét. Erre annál is inkább szükség volt, mert a sűrűn beépített területen főellenállási vonal alig létezett, és az átjutott szovjet katonák rendszeresen zavart keltettek.

A leharcolt alakulatot tisztjei igyekeztek megkímélni attól, hogy felesleges véráldozatot kelljen hozniuk. Január 17-én délelőtt egy nyilas főhadnagy érkezett az FM pincéjébe, és kilátásba helyezte, hogy a könnyebb sebesülteket a délután folyamán „igénybe veszi” (erre valószínűleg azért volt szükség, mert a szovjet csapatok a jelzett időpontban már a Nagykörút vonalán álltak, a pesti oldal eleste csak órák kérdése volt – S.Z.). Ezért a súlyos sebesülteket felügyelet alatt hátrahagyva a harcképes részek és a könnyű sebesültek csatlakoztak a Várban állomásozó zászlóalj-parancsnoksághoz. Az ostrom végéig ezek a leharcolt részek már nem vettek részt a harctevékenységekben, mint ahogy a kitörésben sem. A szovjet csapatok érkezése előtt az állományban lévő hadapród őrmestereket utolsó intézkedésként zászlósokká léptették elő, hogy tisztként essenek fogságba.²² A zászlóalj parancsnoksága megkísérelte a csendőröket összegyűjteni, hogy zárt egységben fogságba esve elkerülhessék az esetleges atrocitásokat²³. A parancs kevés helyre jutott el, a legtöbben egyénileg, vagy saját alegységükkel estek fogságba. A galántai csendőrzászlóalj utolsó óráit ismét Lám Béla segít felidézni:

„...Ránk köszöntött február 12-e. Feltűnően nagy csend uralkodott az utolsó szabad hajnalon. (...) A kapuban álltam, a legénység a pincében várakozott, a fegyverek az udvaron halomra dobálva heverték, amikor két civil férfi jelent meg egy nagy lepedővel és létrával. (...) A várakozással teli csöndet a Honvédelmi Minisztérium oldalán piros kokárdás magyar tiszt vezette orosz járőr géppisztolysorozata törte meg. A szovjet hadsereg megkezdte a Vár birtokba vételét... ..”²⁴

A székelyudvarhelyi zászlóalj (melyet Budapesten még egy beregszászi csendőrszázaddal is megerősítettek)²⁵ 1944. szeptember 12-én alakult meg kb. 300 fős létszámmal Szászrégenben. A megalakult csendőregység a kolozsvári IX. hadtest alárendeltségébe került. Tiszti állományából a következőket ismerjük név szerint: Vicsay Endre főhadnagy (egyes adatok szerint hadifogságba esett, ahol kivégezték),²⁶ dr. Csethe Miklós százados, Vincze Sándor százados, Mészey Géza főhadnagy. Az egység a visszavonulás során többnyire útbiztosítási, irányítási feladatokat látott el.²⁷ November elején vonultak Budapestre, ahol a Bolyai laktanyában szállásoltak el. Ekkor a beszercei zászlóaljat már ott találták. A hónap folyamán a kötelek rendezése folyt, kiképzési feladatokat hajtottak végre. Kiegészítették a fegyverzetet is. A beregszászi század és egyéb pótlások a zászlóalj létszámát kb. 700 főre emelték, amely három századra tagozódott.

December elején a zászlóalj – a vonatrésztől kivételével – a Budaörsi úti laktanyába települt át. Itt tovább folytatták kiképzésüket és fegyverzetüket is kiegészítették két darab állványra szerelt repülőgépgéppuskával.²⁸

A többi csendőrzászlóalj szervezéséről, valamint Budapestre kerüléséről sajnos nem rendelkezünk információval, megalakulásuk és egyéb alkalmazásuk további kutatás tárgyát képezi. Valószínűleg a szervezeti egységeknek a lehetőségek szerinti megtartásával alakultak, ahogy a magyar közigazgatás egyre hátrébb szorult, a felszabaduló emberi és anyagi források felhasználásával.

²² Dr. Birkás János cső zls. 2006. 11. 21.én kelt levele a szerzőhöz.

²³ Uo.

²⁴ Uo., 91. o.

²⁵ Pálfalvy Nándor: Esküszöm, hogy hű leszek. Vitéz Kiss László élettörténete. Hálózati, 1990, Budapest, 68.o. (a továbbiakban: Pálfalvy)

²⁶ Pálfalvi, 71.o

²⁷ Pálfalvy, 70.o.

²⁸ Pálfalvy, 72.o.

A székelyudvarhelyi egység a város bekerítését követően a rendkívül gyéren megszállt budai oldalon védekezett német alárendeltségében. Megszállták a Svábhegy oldalát, hozzávetőlegesen a Fogaskerekű vágányai mentén.²⁹ Itt az 1. századot, amely a János Kórház felett foglalt állást a zászlóalj jobbszárnyán, karácsony első napján erő ellenséges támadás érte, amelynek eredményeképpen a század felbomlott, maradványai a Böszörményi úti csendőrlaktanya pincéjébe vonult. Ugyanide települt a zászlóalj-vonat is a konyhával, valamint az egységhez tartozó lábadozó sebesültek.³⁰ (Az épület a Böszörményi út 21. szám alatt található, napjainkban a Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központja működik falai között – S.Z.)

December utolsó napjaiban a páncéllhárítást teljesen nélkülöző csendőrök arcvonalát szovjet harcokosi-támadás érte, aminek következményeképpen először az Óra utca, rövideken pedig a Fodor utca vonalában tudtak megkapaszkodni. Itt a frontvonal hosszabb időre megmerevedett. Erre az időszakra így emlékezett vissza az egység hajdani parancsnoka, vitéz Kiss László alezredes:

„...A német parancsnokság az Orbán téren rendezkedett be, egy SS százados vette át az irányítást, végre kellett hajtani a parancsait. (Valószínűleg a 8. „Florian Geyer” SS-lovashadosztály egyik Hauptsturmführere – a szerző.) A külvilágtól szinte teljesen elzárt helyzetben voltunk (...) A létszámom fokozatosan csökkent sebesülés, fertőző hasmenés és a szökések miatt, ezért egyes támpontjaimhoz német géppuskásokat osztottak be...”³¹

1945. január 27-én a szovjet csapatok elfoglalták a Kis-Sváb-hegyet, így az Orbán tér környéke tarthatatlanná vált.³² A magyar és német csapatok erős ellenséges tűz alatt, nagy veszteségek árán visszavonultak. A székelyudvarhelyi zászlóaljból kb. 30 fő érte el épségben a Böszörményi úti csendőrlaktanya pincéjét.³³

Kiss László ekkor így látta maga és emberei helyzetét:

„... Iszonyatos volt látni a város pusztulását, s közben kétségbeesetten gondoltam szeretett családomra, mi van velük, (...) Én akkor már csak egy célt láttam magam előtt: amint arra lehetőség nyílik, véget vetni a további céltalan harcnak és életben maradni a rám bízott emberekkel együtt...”³⁴

Ettől kezdve ez az egység már nem vett részt a harcokban. Február 5-én kb. a megmaradt kb. 250 fő szovjet fogságba esett, nagy részük sebesülten. Velük együtt adta meg magát Zalasdy Ferenc csendőr ezredes budapesti rendészeti csoportja kb. 80 fős létszámmal.³⁵ Ezen a napon a szovjet csapatok teljesen birtokba vették a Böszörményi úti laktanyát.³⁶

A zászlóalj többi részének tevékenységéről a kutatás jelen állása szerint nem tudunk, valószínűsíthetően osztottak a Vár kitörő védőinek sorsában.

²⁹ Pálfalvi: 75.o.

³⁰ Uo., 77.o.

³¹ Uo.

³² Ungváry, 149. o.

³³ Pálfalvi, 80.o.

³⁴ Uo., 78.o.

³⁵ Uo.

³⁶ Erőd... 145.o.

A következőként vizsgálni kívánt zilahi cső. zászlóalj megalakulásának körülményeiről nem állnak adatok rendelkezésre, végleges formájában valószínűsíthetően Budapesten került megszervezésre 1944. november végén, december elején. A részinformációk szerint a zlj. parancsnok Andrási Gyula cső. őrnagy, a zlj. segédtsízt dr. K. B. cső. szds. volt.³⁷ Az emberanyag egy része a nagyváradi tanzászlóaljból került ki,³⁸ de rendelkezünk adatokkal arról is, hogy a bánffyhunyadi cső. század maradványai is beolvadtak az alakulatba.³⁹ Egyik századát Mogyoróssy Elek cső. százados vezetése alatt az erdőszentgyörgyi cső. század alkotta, amely november 26-án egy szombathelyi kitérővel érkezett a fővárosba erdélyi helyőrségéből. A zlj. december 20-án a Vérmezőn vett részt harcászati gyakorlaton, majd december 26-án a 4. huszárezred leharcolt részeit váltották fel Csömör közelében.⁴⁰ Ebből az erdőszentgyörgyi cső. század kimaradt, ők a számukra szálláshelyül kijelölt Lónyai utcai református gimnázium környékén láttak el járőrszolgálatot.⁴¹ Eközben több ízben is összetűzésbe keveredtek a környéken garázdálkodó nyilas csoportokkal. A zászlóalj zöme további védelmi harcokban vett részt Káposztásmegyer környékén, ahonnan a csupán karabélyokkal és néhány golyószóróval felszerelt, nehézfegyverek nélkül bevetésre került csendőregység 1945. januárjának elején Újpestre vonult vissza. Előljáró magasabbegysége ezalatt valószínűleg mindvégig a német „Feldhermhalle” páncélos hadosztály volt. Január első felében harcolva vonultak vissza a lakott részeken a Belváros irányába, ekkora valószínűsíthetően már nem alkottak harcászati egységet, részeik a Lehel térnél, illetve a Révész utcánál kerültek fogságba január közepén.⁴² Az erdőszentgyörgyi századot német alegységekkel vegyesen a Róbert Károly körútnál vetették be 1945. január 9-én, azonban a csendőrök szétszóródtak, a megmaradtak visszaszállingóztak a Lónyai utcai iskolaépületbe. Itt civilbe öltöztek és egyénileg vagy kisebb csoportokban igyekeztek a polgári lakosság közé vegyülni.⁴³

A pécsi cső. zászlóalj harcairól rendelkezésre álló rendkívül töredékes források azt mutatják, hogy parancsnoka vitéz Gaál Lajos cső. alezredes volt, egyik alárendelt tisztjeként dr. Tegzes Ernő cső. százados szolgált. Az alakulat 1944. december 23-án érkezett a Böszörményi úti cső. laktanyába, azonnal bevetették őket a budai oldal hézagos védelmének megerősítésére. Téglagyári állásaikban január közepén a galántai cső. zlj. 3. százada váltotta fel őket, a légénységi állomány egy része pedig dr. Tegzes Ernő parancsnoksága alatt Dél-Budán kerültek bevetésre, ahol a védekező harcokban fokozatosan felmorzsolódtak.⁴⁴ Valószínűleg ez volt az a magyar cső. alakulat, amelyet a 8. SS lovashadosztály alárendeltségébe rendelték 1945. januárjának közepén Lágymányoson (a Duna és a Fehérvári út közötti szakaszon) a belvárosi hungarista harccsoporttal együtt.⁴⁵ A zászlóalj-parancsnokság a légénység egy részével továbbra is karhatalmi feladatokat látott el a front mögött.⁴⁶

A beszercei cső. zászlóalj kb. 320 fő légénységből állt, karácsony környékén a német „Feldhermhalle” páncélos hadosztály alárendeltségében szerepelt a Csömör környéki harcokban, műszaki csoportok munkálatait biztosították.⁴⁷ 1945. január 7-én zászlóalj még mindig szerepelt a „Feldhermhalle” magyar egységei között, ekkor már mindössze 87 fő

³⁷ TH V-146/090 dr. K. B. vallomása

³⁸ TH V-145705/151

³⁹ dr. K. B. szkv. cső. szds. 2006. 10. 9-én kelt levele a szerzőhöz.

⁴⁰ Gencsy Tibor hu. szds. visszaemlékezése

⁴¹ TH V-95916/33

⁴² TH 146/091-151 Medve József cső. őrmester vallomása

⁴³ TH V-95916/33

⁴⁴ TH V-145705/203

⁴⁵ Ungváry, 135. o.

⁴⁶ Bús János-Szabó Péter: Béke poraikra. Varietas'93, Bp., 2001. 144.o.

⁴⁷ Számvéber Norbert: Tanulmányok a Hadtörténelmi Levéltár évkönyveiből. Adalékok a budapesti hídfőben harcoló magyar alakulatok harcértékéhez az újabban hazatért levéltári források tükrében (Ad Acta 2001), 68. o.

létszámot jelentettek.⁴⁸ Alkalmazásukról nem állnak rendelkezésre adatok, valószínűleg a frontvonal mögött láttak el biztosító-szolgálatot. További sorsuk tisztázatlan, valószínűleg a budai oldalra már nem kerültek át.

A Nemzeti Számonkérés Budapesten körülzárt részlege

A hírhedtté vált „számonkérők” tevékenységének vizsgálata nem feladata ennek az összefoglalásnak. Ez olyan nagyságú és jelentőségű feladat, aminek feldolgozása szakavatott szerző által megtörtént.⁴⁹ A témát említés nélkül hagyni azonban nem szabad, hiszen ez is hozzátartozik a csendőrség ostrom alatti tevékenységének bemutatásához.

Az 1944. október 15-én hatalomra került nyilas államvezetés, mivel számára az előző rezsim állambiztonsági szervei nem voltak megbízhatóak, létrehozta saját intézményét, amely a Nemzeti Számonkérés Szervezete nevet kapta. Valószínűsíthetően 1944. október 18.-20. között kezdte meg működését, parancsnokául Orendy Norbert cső. alezredest nevezték ki. A személyi állomány zömét a csendőrség állományából vezényelték, hozzávetőlegesen 25 tisztből és 250 beosztottból állt. Az idő rövidsége és a háborús viszonyok nem tették lehetővé, hogy a szervezet elérje teljes nagyságát. Hivatalosan 1944. november 1-jével alakult meg, székhelye a Budapesten, a Naphegy tér 2. szám alatt volt. November hónap folyamán az NSZSZ politikai nyomozásokat folytatott, komolyabb sikerei között ismerhetjük el a Fürjes-Nagy csoport letartóztatását, valamint a Kiss János altábornagy által vezetett szervezkedés felszámolását.⁵⁰

A letartóztatottak számának gyors növekedése szükségessé tette, hogy a szervezet birtokba vegye a Margit körúti katonai börtön egy részét is.

1944. december 24-én Vajna Gábor belügyminiszter utasítást adott Orendy alezredesnek, hogy az NSZSZ a Belügyminisztérium egyéb osztályaival együtt települjön ki a fővárosból, visszahagyva négy tiszte és 100 fő beosztottat, lehetőség szerint önként jelentkezés alapján.⁵¹

Karabélyos Imre őrnagy, Csergő Endre és Balassa Bálint századosok, valamint Nagy Zsombor és Solymossy Miklós⁵² főhadnagyk jelentkeztek, közülük a rangidős Karabélyos őrnagy lett a részleg parancsnoka. Rendelkezésére állt 23 fő csendőrnagy, valamint egy karhatalmi szakasz és 20 gépkocsi. A részleg összlétszáma 80 fő körül mozgott.

December 26-án az NSZ budapesti részlege a Várba települt át és a királyi palota földszinti helyiségeiben rendezkedett be. Itteni tevékenységük során kiemelésre érdemes 1945. január 2-án Míró Zoltán százados ellenálló csoportjának, továbbá január 7-én a XIV/2 KISKA századon belül működő „Vörös Brigád”-nak a felszámolása. A számonkérők vizsgálataik során brutális módszereket, kínzásokat alkalmaztak, a kivégzettek számát megbecsülni sem lehet.

1945. január 5-én Karabélyos Imrét és Solymossy Miklóst áthelyezték az I. hadtest parancsnokságára, ahol Karabélyos a hadtest tábori rendészetének parancsnokhelyettese lett⁵³. Így a fővárosban tartózkodó NSZK tisztek száma kettőre csökkent, mert időközben Nagy Zsombort az Egyetemi Rohamászlóalj parancsnok-helyettesévé nevezték ki. (Nagy Zsombor a kitörés során elesett.) A csoport vezetését Csergő Endre vette át, mellé a német biztonsági szolgálat összekötőjeként a magyarul tökéletesen beszélő Dormánszky Antal SS-Obersturmführert osztották be.

⁴⁸ Erőd... 75. o.

⁴⁹ A témáról bővebben ld. Kovács Zoltán András A Nemzeti Számonkérés Szervezete. In.: Századok, 2002/5

⁵⁰ Uo. 1139.o.

⁵¹ Uo., 1143.o.

⁵² TH A-1114. 23

⁵³ TH V-145705. 65

Az ostrom hátralévő időszaka alatt kisebb nyomozásokat folytattak le, igyekeztek felszámolni az elsősorban a KISKA alakulatok fedésében tevékenykedő ellenálló csoportokat. Január 15-én a csoport leköltözött a palota kazánházába. A szovjet csapatok közeledésével az egyre idegesebb nyomozók elhatározták, hogy likvidálják az őrizetükben lévő „Vörös Brigádosokat”. Január 20. után bírósági ítélet nélkül számos fogva tartott személyt végeztek ki. Érdekesség gyanánt megemlíthetjük, hogy a kitörést követően az itt szolgálatot teljesítő tiszthelyettesek egy csoportja nem vett részt a kitörésben, hanem a korábban fogva tartott honvédtisztek egyikének vezetésével fegyverben maradt, és a Vár területén kórházaknál, középületeknél teljesítettek szolgálatot.⁵⁴

A csendőrszázlójakon kívül még számos egység részei maradtak a bekerített fővárosban. Ezek teljes körű fehnérése és tevékenységük ismertetése a források teljes hiánya miatt nem lehetséges. Az alábbiakban felsorolt részlegekről rendelkezünk adatokkal:

Rendészeti csoport: A fentebb már említett Zalasdy Ferenc cső. ezredes parancsnoksága alatt szerveződött meg 1944. decemberének elején. Tiszti állománya csendőr- és rendőrtisztekből, a legénység nagyrészt rendőrökből állt. A csoportosítás székhelye Budán, a Virágárok 3. szám alatt volt. Fő feladatuk a Budapestre vezető hét legfontosabb útvonal ellenőrzése, igazoltatások végrehajtása, katonaszökevények kiszűrése volt. Létszáma mintegy 200-220 főt tett ki.⁵⁵

Vasúti szárny: Az 1940-ben felállított vasúti csendőrszárny feladata a vasúti őrsök tevékenységének irányítása volt. A vasúti őrsök elsősorban a vonaton elkövetett bűncselekmények megakadályozásával és felderítésével foglalkoztak, a szárnyparancsnokság a MÁV igazgatóságának Andrassy úti épületében kapott helyet. A bekerítésben visszamaradt vasúti csendőrök a Böszörményi úti laktanyában nyertek elhelyezést dr. nemes Németh László cső. szds parancsnoksága alatt. Nem megerősített adatok szerint a svéd Raoul Wallenberg-gel és a magyar Mikó Zoltán századossal együttműködve diplomáciai képviselők védelmét látták el az ostrom első harmadában. Az ezt követő tevékenységükről nem állnak rendelkezésre megbízható információk.

A Vár északnyugati részén álló Nádor-laktanyát (ma a Hadtörténeti Intézet és Múzeum helyezkedik el benne – S.Z.) szintén csendőrök vették birtokba. Dr. K. B. cső. szds. parancsnoksága alatt a szétvert alakulatok maradványai, valamint könnyű sebesültek alkották ezt a folyamatosan változó létszámú és harcértékű csoportosítást.⁵⁶ A német csapatok gyakran vették igénybe az itt gyűjtött csendőröket gyalogságuk létszámának kiegészítésére, járőrszolgálatra, de ők látták el a Bécsi kapu környékének védehnét is, megszállva a Várhegy lejtőjén álló házakban kialakított tüzelőállásokat. A zűrzavaros körülmények között ide sodródott Szendi József őrmester is:

„... A támaszpontok biztosítása és a felderítő járőrszolgálat szinte minden időnként igénybe vette. 12 órai támaszponti szolgálat után csak 6 óra pihenő volt, sokszor még annyi sem. A támaszpontokon a váltás mindig este, sötétedés után és hajnalban, a világosodás előtt történt, mert az oroszok a legkisebb mozgásra is összpontosított aknavetőtűzzel válaszoltak. A mi támaszpontunk a Batthyány u. és a vele szomszédos utca (valószínűleg a Várfok utca – S.Z.) háromszögének a sarokháza volt, amely egyenesen a Vérmezőre nyílt. (...) Ez a támaszpont rendkívül veszélyes volt, mert ez uralta a Vérmező felé eső terepet és ez volt az alapja a Bécsi kapu védelmének a Vérmező felől... ..”⁵⁷

⁵⁴ A témát bővebben ld. v. Szendi József: Csendőrsors – Hemádnémetitől Floridiáig. Az MDF miskolci szervezete, Miskolc, 1990.

⁵⁵ TH V-164/090-105. Kisbán László vallomása.

⁵⁶ dr. K. B. szkv. cső. szds. 2006. 10. 9-én kelt levele a szerzőhöz.

⁵⁷ Szendi, 50. o.

A Kapisztrán tér túlsó felén, a Belügyminisztérium pincéjében az ostrom elején egy másik csendőr csoportosítás állomásozott, parancsnoka dr. Czeglédi József cső. fhdgy. volt.⁵⁸ Lehetséges, hogy időközben ők költöztek át a Nádor-laktanya pincéjébe, mivel január végén az említett pincében már a 12. t. ho. segélyhelye működött.⁵⁹

Ugyancsak az ostromgyűrűbe maradt a csendőrség központi rádióadója, ismeretlen létszámú kiszolgáló személyzettel. Békeidőben a cső híradó osztály (op. Bartos Ödön őrgy.) üzemeltette az 1 kW teljesítményű nagyadót, amely a Böszörményi úti laktanyában volt elhelyezve. Az ostrom ideje alatt ismeretlen időpontban az állomást a Várba telepítették, ahol egészen a kitörésig működött. Utolsó adását 1945. február 12.-én hajnalban vették, tartalma a következő volt:

„...„...Csendőr bajtársak, a Királyi Vár romjai között teljesen körül vagyunk zárva. Kenyerünk, vizünk már napok óta nincs. Életünkkel leszámoltunk. Sorsunkat a Jó Istenre bíztuk. Ha nem éljük túl ezt a poklot, családunkról gondoskodjatok. Isten áldd meg a magyart, éljen Magyarország, éljen a Csendőrség!...”⁶⁰

A csendőr erőkről az ostrom utolsó időszakából is rendelkezünk adatokkal. Kovács Buna Károlynak, a m. kir. rendőrség felügyelőjének utasítására január 25-én a rendőrség kémelhárító részlege megkísérelte tisztázni a fővárosban rekedt rendőr alakulatok sorsát. Az értesítéseket egy fővárosból kiszökött nyilastól szereztek, a jelentés elkészültének időpontjában az események nyilvánvalóan túlhaladták a benne foglaltakat, hitelességét a kémelhárító részleg is megkérdőjelezte. Az információ szerint vegyes csendőr, rendőr és hungarista csapatok ellenállása tapasztalható a X. kerületi MÁVAG, a XIV. kerületi északi pályaudvar, a vecsési kiserdőben, a Húvösvölgyben, valamint a János-hegyen⁶¹. Nehezen képzelhető el, hogy a szovjet csapatok ilyen mélyen a vonalaik mögött álló ellenállási góccokat ne számoltak volna fel, hiszen Vecsést már november elején birtokba vették, és a kiserdő területe legalább karácsony óta a kezükben volt. A gyengén felszerelt, utánpótlással nem rendelkező csendőr-rendőr erők nem tarthatták magukat ilyen hosszú ideig az ellenség háta mögött. Ugyanez vonatkozik a kőbányai és a zuglói ellenálló gócokra is.

Hitelesebb információk állnak rendelkezésre a katlanban tartózkodó csendőrökről. Egy közelebbről nem azonosítható csendőralakulat január 29-én ellentámadást indított a Böszörményi út irányából a Kis-Svábhegy felé, de támadásuk összeomlott.⁶² Ezek

⁵⁸ TH V-145705/142

⁵⁹ Szendi, 59.o.

⁶⁰ Rektor, 484.o.

⁶¹ Erőd... 174.o.

⁶² Uo., 149.o.

valószínűleg a csendőrlaktanyában állomásozó legénységből kerültek ki, de létszámukról és összetételükről konkrét adatokkal nem rendelkezünk. Január 30.-ára virradó éjjel a székelyudvarhelyi cső. zlj. német alárendeltségben harcoló 50 csendőre ment át a szovjetek oldalára. Február 5-én a szovjet csapatok birokba vették a Böszörményi úti csendőrlaktanyát, ahol nagyszámú csendőr esett fogságba.

1945. február 11.-én a német és magyar csapatok megindították a kitörést, a még harcképes csendőrök többsége nem csatlakozott a reménytelen vállalkozáshoz. A kitörő német-magyar csapatoknak csupán tört része érte el a saját vonalakat. Közöttük ismereteink szerint csupán egy csendőr volt, Komár Andor hadnagy. Az ostromgyűrűbe került többi csendőr nagy többsége elesett vagy fogságba került. Csak keveseknek volt olyan szerencséjük, hogy civil ruhába öltözve elkerülhessék a fogságba esést.

A Budán fogságba esett csendőrtisztek nagy többsége az uzmányi hadifogolytáborba került, egyes kivételektől eltekintve 1950-ben érkeztek újra Magyarországra, de a szabadulás csak 1953-54-ben jött el számukra, mivel a fogolytáborból a kazincbarcikai vagy a tiszalöki építkezésekre kerültek.

A Magyar Királyi Csendőrség tisztjei közül igazoltan Budapesten esett el:

Szentesi Miklós fhdgy. (galántai cső. zlj. híradó szk. pk.)

Horvay Attila hdgy. (galántai cső. zlj. pc. szd. szk.pk.)

Halmos Ödön fhdgy. (galántai cső. zlj. szd.pk.)

Dr. Gyarmathi Dezső fhdgy.

Galántai Antal hdgy.

Radoychich Endre hdgy.

v. Gáspár Géza fhdgy.

Nagy Zsombor szds.(N.SZ.K.)

Eltűnt:

Ághy Zoltán II. hdgy. (galántai cső. zlj. szk. pk.)

Vicsay Endre fhdgy. (székelyudvarhelyi cső. zlj.)